

Г. В. Демура

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Жінка як об'єкт суспільно-політичної концептуалізації в публіцистичному дискурсі 20–50 рр. XX століття

Демура Г. В. Жінка як об'єкт суспільно-політичної концептуалізації в публіцистичному дискурсі 20–50 рр. XX століття. Стаття містить аналіз вербальних особливостей формування ґендерної політики в українських засобах масової інформації 20–50 рр. XX ст. з урахуванням ідеологічних канонів, характерних для преси зазначеного періоду.

Ключові слова: *фемінне, ґендерна політика, засоби масової інформації, дискурс, радянська ідеологія, мовні засоби, тоталітарний режим.*

Демура Г. В. Женщина как объект общественно-политической концептуализации в публицистическом дискурсе 20–50 гг. XX столетия. Статья содержит анализ вербальных особенностей формирования гендерной политики в украинских средствах массовой информации 20–50 гг. XX ст. с учетом идеологических канонов, характерных для прессы указанного периода.

Ключевые слова: *феминное, гендерная политика, средства массовой информации, дискурс, советская идеология, языковые средства, тоталитарный режим.*

Demura G. A Woman as an Object of Socio-Political Conceptualization in Journalistic Discourse in 20–50s of the 20th Century. The analysis of verbal peculiarities of forming gender policy in Ukrainian mass-media in 20s–50s of the 20th century is presented in the article taking into account ideological canons which are typical to the press of the stated period.

Key words: *feminine, gender policy, mass-media, discourse, soviet ideology, means of language, totalitarian society.*

Мова завжди була і залишається важливим засобом впливу, оскільки мова і суспільство пов'язані між собою як невід'ємна сторона й одна з обов'язкових ознак цілої суспільної системи. Мова є засобом пізнання світу й накопичення людського досвіду. Але, на нашу думку, в такій дійсності, як тоталітарна, мова втрачає одну з основних своїх функцій – когнітивну: за допомогою мовних засобів створюється «нова», бажана для влади реальність.

Узагалі, вчення про мовний тип соціуму, мовну картину світу дістало досить широке висвіт-

лення в працях сучасних дослідників. Звернення до проблеми людського фактору в мовних процесах можна характеризувати як нову хвилю такого етапу розвитку лінгвістики, передусім семантики, який дістав назву еволюційного. В основу цих досліджень покладені ідеї В. Фон Гумбольдта, О. Потебні та їх послідовників, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з «народним життям» і «народною психологією» [4].

Мова і дискурс розглядаються в сучасних соціальних теоріях як підґрунтя, що формує

знання про світ. «Зрештою, контроль над дійсністю і реалізація владних відносин відбувається на рівні мови та дискурсу і має на меті створення і відтворення певних «картин», моделей або сценаріїв ситуацій чи подій» [9:221].

О. Селіванова вважає, що під впливом лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики дискурс почав розглядатися як «комунікативна подія, ситуація, що інтегрує текст з іншими її складниками, зокрема екстралінгвальними соціальними й референційними чинниками...» [7:119]. Так, у 20–50 рр. XX ст. створюється своєрідний синтез дискурсів – політичного (тоталітарного) й публіцистичного.

На думку О. Федорової, «однією з галузей лінгвістики, що здійснює дослідження дискурсу з урахуванням соціальних та екзистенціальних характеристик суб'єктів (гендерної приналежності), є гендерна лінгвістика»; одним із засобів конструювання та відображення гендеру в масмедійному дискурсі є мова взагалі та гендерно-нейтральні мовні засоби зокрема» [8:67–68]. Натомість Н. Миронова вважає, що «не тільки мова опосередковує відношення індивіда до світу й створює межу пізнавальної діяльності людини, але й людина впливає на зміни мови, творчо її розвиваючи. Із цього погляду перспективне для гендерних досліджень вивчення кумулятивної функції мови, тобто фіксації в ній певних гендерних стереотипів, а також дослідження їхньої динаміки, що відбиває зміни у традиційній статево-рольовій диференціації суспільства» [5:46].

Таким чином, вивчення словотвірної та номінативної системи мови в публіцистичному дискурсі 20–50 рр. XX ст. дозволить установити в ній наявність гендерних асиметрій і культурних стереотипів фемінності, спричинених впливом тоталітарної ідеології.

С. Павличко робить акцент на «знестатевленні» суспільства, зазначаючи, що «тоталітаризм передбачав не тільки диктат партії і глибоку соціальну стратифікацію суспільства, а й перетворення громадян в атомізовану, безформну масу, гігантську робочу силу, натовп ізольованих, однакових, лояльних одиниць. Натовп, що є добрим середовищем для відродження будь-якого тоталітаризму, як відомо, не має статі» [6:59].

З урахуванням наведених тверджень щодо нівелювання гендерних ознак видається важливим звернутися до аналізу мовних засобів зображення жінки в засобах масової інформації (ЗМІ) періоду формування та панування тоталітарного радянського суспільства в Україні.

Актуальність дослідження полягає в тому, що ця тема є не глибоко дослідженою. Протягом

радянського періоду друкованими виданнями створювався штучний, ідеологічно вивірений образ жінки, тобто радше було говорити про спотворення, а не про створення цього образу. Майже в усіх ЗМІ мова йшла про громадян як про колектив, масу, яка не має статі. Отже, лише в період незалежності з'явилася можливість поглянути на образ радянської жінки, продукований у періодичних виданнях Радянської України в зазначений період, з об'єктивних позицій.

Об'єктом нашого дослідження стала мова таких джерел: газети «Більшовик» [Б] та журналів «Комунарка України» [КУ] – органу центрального відділу робітниць та селянок комуністичної партії (більшовиків) України, «Робітниця» [Р] – журналу для жінок-робітниць, за 1922–1938 рр.; «Радянська жінка» [РЖ] – громадсько-політичного і публіцистично-художнього журналу ЦК профспілок працівників початкових і середніх шкіл, МТС і земельних органів, медико-санітарної праці, вугільної промисловості Донбасу і спілки письменників України, за 1946–1949 рр. (Цитуємо за оригіналом, зберігаючи лексичні, орфографічні та пунктуаційні особливості джерел).

Предметом аналізу стала лексико-семантична група «жінка» в мові названих видань.

Аналізований нами період характеризується підкресленим зверненням до жіночої аудиторії (це явище спостерігається навіть у назвах журналів 20–50 рр. XX ст.). У мові преси зазначених років віддається перевага надлишковим формам вираження фемінного. Наприклад, «**Жінки-незаможниці**, згуртуймося для підняття нашої освіти, нашого розвитку» [Б. — 1923. — № 36]; «В Палаці піонерів і жовтенят імені П. П. Любченка зібралися трудящі **жінки-робітниці** і **колгоспниці**, **учительки** й **лікарі**, **артистки** й **домашні робітниці**...» [Б. — 1936. — № 218]; «ЦК ВКП(б) особливо вказує на необхідність посилити піклування про **жінку-матір**, пам'ятаючи, що виховання наших дітей, нашого майбутнього покоління, тобто нашої майбутності є одним з найважливіших завдань жінки» [Б. — 1938. — № 54]; «Кожна **жінка-громадянка** Радянського Союзу вважала за честь внести свій грошовий вклад у справу відбудови і розвитку народного господарства» [РЖ. — 1946. — № 5]; «В обговоренні доповідей взяли участь 48 **жінок-активісток**» [РЖ. — 1947. — № 1–2]. У наведених прикладах спостерігаємо актуалізацію в мові через систему означень-прикладок певних, потрібних владі функцій жінки; достатньо було одного слова незаможниця (робітниця, мати, громадянка, активістка), яке саме по собі є маркованим і позначає референта-жінку.

На функціонування гендерних стереотипів у масовій комунікації суттєво вплинули екстралінгвальні чинники, зокрема, соціальне замовлення. Держава намагалася усунути гендерні асиметрії шляхом залучення жінок до трудової діяльності. Відповідно називання жінок здійснювалося за допомогою лексем **передова робітниця, револьверниця, ударниця, стахановка**. Наприклад, «Харківські робітниці ударниці на своєму першому зльоті зобов'язалися – іти нога в ногу з **передовим харківським пролетаріатом** у виконанні третього штурмового року п'ятирічки...» [КУ. — 1931. — № 5]; «**Комунарка, делегатка, робітниця** – в першу чергу **мають стати за кращих ударників** у виконанні всіх завдань, що стоять перед профспілками, перед всіма **трудящими масами**» [КУ. — 1932. — № 2]; «Віра Вешковська, **стахановка, револьверниця** механоскладального цеху заводу «Більшовик» виконує норми на 300–330 проц.» [Б. — 1938. — № 18]. В останньому прикладі виразно підкреслюється тенденція преси 30-х рр., в якій автори статей акцентують увагу на ударній праці. Це зумовлено тим, що в цей час з'являється новий ціннісний орієнтир, нова реальність дійсності – стахановський рух.

На думку М. Богачевської-Хомяк, «щоб спрямувати жіночу працю на ті види робіт, де найдоцільніше можна її використовувати, було розроблено спеціальні списки професій та посад із переважним застосуванням жіночої праці. Такий список робіт, найпридатніших для жіночого організму, з найбільшою виробничою віддачею і перспективою для трудівниць, затвердив Наркомат праці СРСР 19 травня 1931 р. У роки п'ятирічки ці списки були переглянуті й значно розширені, що полегшило контроль за виконанням адміністрацією підприємств вказівок партії щодо залучення жінок на виробництво» [2:335]. Ця теза дослідниці підтверджує роль жінки в тоталітарній державі – це насамперед трудівниця, яка перебуває під жорстким контролем партії. Можна сказати, що жінка поряд із чоловіками була залучена до найважчих робіт у різних сферах промисловості, запропонованих владою. Цю тенденцію виразно демонструє мова ЗМІ 30-х рр. Наприклад: «На заводі «Комунар» у Запоріжжі працює 11 тисяч робітників, з яких близько 3 тисяч жінок. Більшість **робітниць** працює на кваліфікованій роботі – **токарі, слюсарі, свердлільниці** тощо» [КУ. — 1932. — № 2]; «Не пасли задніх і **прибиральниці породи**. Це **неймовірно важка робота**, посилати на неї треба було б чоловіків, а наші «правителі» посилають жінку» [КУ. — 1929. — № 13]. Останній приклад демонструє не лише тенденцію тоталітарної держави –

залучення жінок не тільки до найважчої, чоловічої роботи; а й спробу критики вищезгаданих дій керівництва – «правителів».

У мові преси післявоєнного періоду номінування жінок за робочою функцією зазнало певних словотвірних змін – з'явилися назви нових професій та посад із, так би мовити, «гендерним» суфіксом. Поява жіночих відповідників чоловічим професіям свідчить про початок становлення гендерної рівності (хоча б у мові, на папері!) у суспільстві. Але це явище було не послідовне, наприклад, лексема «**зв'язківці**». Також можна сказати, що в цей період образ жінки суттєво мілітаризувався, що було зумовлено екстралінгвальними чинниками. Наприклад: «В рядах Червоної Армії, пліч-о-пліч з чоловіками, братами і синами, героїчно воювали і радянські жінки. **Льотчиці, зв'язківці, санітарки, медичні сестри, лікарі, зенітниці** вкрили себе нев'януchoю славою. Весь радянський народ пишається подвигами відважних **жінок-партизанок**» [РЖ. — 1946. — № 2—3].

В. Агєєва вважає, що в перші роки радянська влада справді намагалася втілити в життя ідеї рівності статей, захитати основи патріархальної сім'ї. Проголошуючи колективістську ідеологію й мораль, держава мала опікуватися вихованням дітей, створенням сітки дошкільних закладів тощо. Але «поряд з цим у суспільстві створювався соцреалістичний стереотип «чоловікоподібної» жінки. Жінка біля станка, в шахті й видобувному кар'єрі, жінка, залучена до найважчих фізичних робіт (тобто те, що диктувалося гострою економічною необхідністю в розореній війнами й революціями державі), – ці образи підносилися авторами як пожаданий ідеал» [1:255–256]. Цю тенденцію спостерігаємо в мові публікацій 40-х років, коли йдеться про відбудову держави після війни: «Напевне, немає в Запоріжжі такої людини, яка не знала б Наталі Друшлякової. Вона бригадир. Спочатку Наташа стала **бетоняркою**, потім – **арматурницею**, а потім – **пилорамницею**» [РЖ. — 1946. — № 4]; «Самовіддана праця **радянських залізничниць** в Вітчизняній війні високо оцінена радянським урядом: багато **транспортниць** нагороджено орденами, медалями, а деяким за особливі заслуги надане звання Героя Соціалістичної Праці» [РЖ. — 1946. — № 7—8].

Також у публікаціях повоєнного періоду з'являється нова реальність, яка доповнює образ жінки, – лексема «патріотка». Вона утворилася внаслідок відомих екстралінгвальних чинників – радянської ідеології повоєнного часу. Але в наведених контекстах спостерігаємо розширення семантики слова «патріотка», оскільки тепер во-

но ще позначає людину, яка працює задля Батьківщини: «Оточені невтомним піклуванням комуністичної партії і радянського уряду, наші **славетні патріотки** зроблять усе, щоб привести Радянську Батьківщину до нового розквіту, зробити її ще могутнішою» [РЖ. — 1946. — № 5]; «На шахтах, біля мартенів, верстатів, коксових печей, у наукових лабораторіях, на будівництві – всюди самовіддано трудяться **жінки – славні радянські патріотки**, які віддають всі свої сили, щоб якнайшвидше відродити рідний край» [РЖ. — 1946. — № 5].

Ідеологічний підхід спостерігаємо і до означень, якими супроводжуються найменування жінок у мові аналізованих видань. Набір таких означень є доволі обмеженим та ідеологічно вивіреном: **радянська, політграмотна, свідомо, працююча, трудяща, незаможна, рівноправна**. Наприклад: «У тяжкі і чорні дні німецької каторги Ви, гордо й високо піднісши голову, не зважаючи на жодні труднощі, показали всьому світові, на що здатна **радянська колгоспна жінка**» [РЖ. — 1947. — № 1—2]. Показово, що навіть семантика лексем дещо змінюється. Наприклад: «А тим часом усі **чесні робітниці-пролетарки** завжди готові допомогти шахтникам викрити всіх прогульниць і вигнати їх геть, щоб і сліду по них не залишилося» [КУ. — 1929. — № 29]; «Ніде в світі нема таких **щиросердих** жінок, здатних палко любити свою Батьківщину і малят свого народу» [РЖ. — 1947. — № 1—2]. У цих прикладах бачимо, що у семантиці слів «**чесні**», «**щиросерді**» відбувається актуалізація таких значень: у першому – сумлінна робітниця, лояльна до політичного режиму; у другому – патріотична жінка.

У мові преси 20–50 рр. ХХ ст. увага на сексуальності та тілесності жіночих образів практично ніяк не акцентується, що зумовлюється майже повною деєротизованістю радянського суспільства. Так, показовим є вживання відповідної оцінної лексики щодо таких невід'ємних від образу жінки реалій, як косметика, мода, гарна білизна. Виразно протиставленими є, з одного боку, заклик до радянської жінки бути здоровою, красивою, скромною, носити гарний одяг і, з другого, – різке засудження потягу до красивого одягу, білизни жінок буржуазних, із класово чужих країн. Про таку оцінність говорить М. Гловінський, зазначаючи в есеї «Новомова», що «часто оцінки, які призводять до дихотомічних поділів, стають важливішими від значень» [3:159]. Наприклад: «Ми помічаємо, що часто робітниці, особливо молодь, починають малпувати, беручи приклад з непманок. **Лаковані черевики з високими закахлуками та**

французькі, фільдиперсові панчохи з шовковими підв'язками, манікюр, – ось що займає багатьох робітниць. Робітниця відмовляє собі в здоровій їжі, культурному відпочинку, не передплачує газети та журналів, а збиває гроші на **«лаковий» черевичок**. <...> Робітничий клас не проти гарного одягу, не проти того, що може посилити красу. Але хіба лак, фільдиперс, високий закахлук – покажчики краси? <...> **Війна лакованому черевикові!** Культурна революція тут і буде полягати в тім, щоб викрити **міщанські уявлення про красу та «гарні маніри»**, щоб прищепити робітниці поривання до **чистого простого одягу**, потрібного лише в інтересах здоров'я, щоб **скерувати думку робітниці на розумні, культурні розваги**. Це буде боротьба не лише проти шовкових панчох, фільдиперсів, а й проти **«лакованих думок»**, міщансько-непманських звичок, це буде боротьба проти заведення в нашому пролетарському побуті **чужих й непотрібних нам звичок**» [КУ. — 1928. — № 12]. У цьому прикладі яскраво простежується дихотомія «свій» – «чужий»: міщанка, непманка – ворог робітницям, зі своїми «лакованими» думками вони виступають «антиідеалом» свідомої радянської жінки. Також тут обігрується полісемія лексеми «лакований», відбувається метафоризація слова, розширення його семантики – тепер воно ще позначає «лаковані» думки, тобто такі, що не відповідають політиці режиму.

Досить однобічно автори публікацій висвітлювали таке «жіноче» питання як мода. Наприклад, у статті «Полова проблема та мода» у журналі «Комунарка України» за 1928 р. йдеться про те, як мода впливає на ставлення до жінки в суспільстві. Відповідно мода не може бути притаманною скромним жінкам Радянського Союзу: «Жінка за всі часи займала зовсім особливе положення. Була вона лише засобом до **полової насолоди**. Становище **жінки-самиці** зобов'язувало її робити все, щоб краще дратувати самця. У всі часи завданням **жіночої моди** було найбільш рельєфно **підкреслювати «красоти» жіночого тіла**. Законодавцями жіночих мод були завжди **великосвітські проститутки**. Досить поглянути на малюнки модних журналів, щоб упевнитися в тому, як дійсно вдало **«одягає» буржуазія жінку**, що справляє **вражіння голої**» [КУ. — 1928. — № 14]. Можна сказати, що класово «чужа» мода ставала «ворогом» для жінок. Вона [мода – Д. Г.] деморалізувала свідому радянську жінку, а це не було вигідним для партійного керівництва, тому з цим явищем намагалися боротися: «В добу культурної революції, наносячи **рішучі удари старій буржуазній культурі**, оголосимо також **рішучу боротьбу з яскравим**

виразником цієї культури – модами» [КУ. — 1928. — № 14]. Борючись із «буржуазною» модою, на нашу думку, влада вигадала альтернативний варіант «чужій» моді, з різницею лише в тому, що вона «своя», пролетарська (навіть у питанні моди спостерігається класовий підхід! – Г. Д.). Наприклад: «У пролетарській моді повинні відбитися розмах та широчінь соціалістичного будівництва. **Наша мода – красива простота, легкість, гнучкість.** Для соціалістичного будівництва потрібні сила та здоров'я. Це означає, що **наша мода – гігієна.** Для соціалістичного будівництва потрібні товариські взаємини між чоловіками та жінками. Наша мода проти всього, що принижує жінку до засоба насолоди, що перетворює її на крам, який продається з прилюдного торгу» [КУ. — 1928. — № 14].

У мові преси післявоєнного періоду питання жіночої моди та краси не зазнало змін. Автори статей наголошували, що окрасою для радянської жінки є скромність та простота: «Радянська дівчина, певно, не розуміла, що говорили їй молоді французьки. Вона зніяковіла, зашарілася й від того стала ще прекраснішою – **проста і скромна дівчина-воїн**, за плечима якої лежав важкий солдатський шлях» [РЖ. — 1946. — № 5]. У свою чергу в мові видань 40-х років здебільшого акцентується увага на фізичному здоров'ї жінки, що також є ідеологічно вивіренним: «Під впливом систематичних занять фізкультурою **жінка стає дужою, спритною, гнучкою**, хода і рухи її – більш витонченими і жіночими» [РЖ. — 1946. — № 9]. У мові преси аналізованого періоду приватне життя жінки представлено виключно темою материнства, хоча й вона не є домінуючою. Можна сказати, що в статтях 20-х років материнство розглядалося як громадянський обов'язок. Не випадково в одному контексті могли поєднуватися слова **мати, громадянка і обов'язок**: «Допомогти безпритульній дитині, одягти її, обігріти, пожалувати як **мати** – це є **обов'язком** кожної селянки. Але в цій справі, що торкається найніжніших сторін її душі, вона виявить себе як **почесна громадянка, як дійсна мати**» [Б. — 1923. — № 24].

У публікаціях 30-х рр. помітнішими стають мовні засоби на позначення піклування держави про жінку-матір, вихователку своїх дітей. Наприклад, «ЦК ВКП(б) особливо вказує на необхідність **посилити піклування про жінку-матір**, пам'ятаючи, що виховання наших дітей, нашого майбутнього покоління, тобто нашої майбутності є одним з найважливіших завдань жінки. Партійні організації повинні стежити за неухильним виконанням постанов радянського уряду про допомогу вагітним, породільницям

і багатосімейним матерям, про розширення сітки родильних будинків і дитячих закладів, втягуючи самих трудящих жінок у роботу по проведенню в життя цих постанов» [Б. — 1938. — № 54]. Тональність статей, присвячених жінкам-матерям, стає дещо людянішою, з'являються лексеми, позначені ліричним забарвленням, слова-демінітиви: «**Сімейка** тьоті Бронштейн називається так: ясла № 2 для дітей залізничників. **70 крихіток у цій сімейці**» [Б. — 1938. — № 165]. Однак при цьому залишаються недоторканими ідеологічно забарвлені мовні засоби, що характеризують жінку як працівницю: «**Кращі матері-виховательки своїх дітей** в Сталінському районі: Касім Ф. І. – **ударниця** фабрики ім. К. Маркса, премійована дитячим кутком за **хороше виховання своїх маленьких Галі та Зіни**. Уманська Х. І. – **висуванка** фабрики ім. Горького – **добре виховує свою маленьку доньку Леніну**» [Б. — 1935. — № 110].

У мові преси 40-х років на зміну образу жінки-матері, виховательки заступає мати, образ якої міфологізується та героїзується різними мовними засобами. Наприклад: «Жителька м. Києва, **мати-героїня Віра Лаврентіївна Вавізел** народила і виховала 10 дітей, з них 9 дочок» [РЖ. — 1947. — № 7]; «Кавалер ордена Вітчизняної війни і двох орденів Червоної Зірки, майор інтендантської служби, **нагороджений** грамотою Верховної Ради й п'ятьма медалями, Олена Кузьмівна Спичак крізь усі сімнадцять років суворой офіцерської служби зуміла пронести **непідробне почуття матері**, зберегти в **незаплямованій чистоті моральний образ радянської жінки**» [РЖ. — 1947. — № 1–2]. В останньому прикладі спостерігаємо цікавий факт, характерний для мови преси аналізованого періоду, – неузгодженість між підметом та означеннями, вираженими в чоловічому роді.

Таким чином, проаналізувавши основні способи концептуалізації фемінного в мові ЗМІ 20–50 рр. ХХ ст., ми помітили таку тенденцію: гендерні проблеми розглядалися виключно з погляду тодішньої офіційної ідеології, гендерна рівність, проголошена в ці роки, залишалася на папері та на законодавчому рівні, оскільки тоталітарна культура була виразно маскулінізованою. Тому номінування жінок здійснювалося переважно за допомогою лексем **робітниця** (у 20 ті рр.), **передова робітниця**, **стахановка**, **револьверниця**, **ударниця** (у 30-ті), і – **льотчиця**, **зв'язківка**, **санітарка**, **зенітниця**, **бетонярка** (у 40-і рр.). У публікаціях аналізованого періоду материнська роль жінки поєднувалася з громадянською, тому часто на сторінках ЗМІ в одному контексті вживалися лексеми **мати**, **громадянка** і **обов'я-**

зок. Отже, аналіз мови публікацій у радянських ЗМІ 20–50-х років ХХ ст., присвячених гендерній проблематиці, засвідчує як динамічні, так і статичні риси в доборі та використанні мовних засобів. Динаміка виявляється в актуалізації

в газетах 40-х років слів і словосполук, відсутніх у пресі 20–30-х років, а також у зміні конотації певної групи виражальних засобів. Статичним, незмінним залишається домінування ідеологічних чинників над естетично-виражальними.

Література

1. Агеєва В. Жіночий простір : Феміністичний дискурс українського модернізму: монографія / Віра Агеєва . — К. : Факт, 2003. — 320 с.
2. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884 — 1939 / Марта Богачевська-Хомяк . — К. : Либідь, 1995. — 422 с.
3. Гловінський М. 12 Польських Есеїв. Copyright by Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną Uniwersytetu Warszawski / Міхал Гловінський — Warszawa, 2001. — 254 с.
4. Дмитрієва М. Чи є чесна жінка чесною людиною? http://linguist.de.co.ua/publications/2006/06/30/chi_e_chesna_zhinka_58.html
5. Миронова Н. Становлення гендерної лінгвістики // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — 2009. — № 17. — С. 44—47.
6. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко. — К. : Основи, 2002. — 322 с.
7. Селіванова О. Дискурс // Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. — Полтава : Довкілля — К, 2006. — С 119—120.
8. Федорова О. Сучасний український мас-медійний дискурс як предмет дослідження гендерної та когнітивної лінгвістики // Рідна школа. — 2007. — № 6. — С. 67—69.
9. Яворська Г. Прескриптивна лінгвістика як дискурс : Мова, культура, влада / Г. М. Яворська — К. : ВІПОЛ, 2000. — 288 с.

© Г. В. Демура, 2010